

УДК 338.43

Г. Є. Павлова,
к. е. н., доцент, директор навчально-наукового інституту економіки,
Дніпропетровський державний аграрний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ

G. Ye. Pavlova,
Ph.D., Associate Professor, Director of Education and Research Institute of Economics, Dnipropetrovsk State Agrarian
University Ukraine

GOVERNMENT REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR UNDER THE CONDITIONS OF MODERNIZATION

У статті досліджено проблему державного регулювання розвитку аграрного сектора та доведено, що її без перебільшення можна віднести до пріоритетних в економічній діяльності держави. Визначено сучасну концепцію та розроблено модель державного регулювання аграрного сектора економіки.

The article deals with the problem of state regulation of agricultural sector development and proves that it literally can be considered as a priority in economic activity of the state. The paper defines a modern concept and develops the model of state regulation of the agricultural sector.

Ключові слова: проблема, концепція, аграрний сектор, державне регулювання, ринкова економіка, економічна діяльність, модернізація.

Key words: problem, concept, agricultural sector, government regulation, market economy, economic activity, modernization.

ВСТУП

Необхідність встановлення єдиних правових основ підприємницької й іншої діяльності для всіх господарюючих суб'єктів шляхом прийняття й контролю за дотриманням відповідного законодавства є обов'язковою умовою функціонування цивілізованого ринку. Необхідність формування єдиного економічного, ринкового простору для вільного руху товарів, капіталу, робочої сили в інтересах раціонального розміщення виробництва й досягнення високої його ефективності, розвитку різних форм кооперації, забезпечення дос-

тупності капіталу для малого й середнього бізнесу на всій території країни. Якщо не здійснювати протекціоністських мір, то руйнування селянських господарств у цих країнах стане неминучим через імпорт дешевої продукції. Отже, ця проблема не тільки й не стільки економічна, скільки соціальна й політична.

Питанню державного регулювання аграрного сектора економіки приділяли увагу такі науковці, як Гринькова В.М., Зинченко А.П., Михасюк І., Назаренко В.И., Петриков А.В., Чорна Н.П. та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Запобігання виникненню або зростанню впливу монополій, монополістичних об'єднань, контроль держави за діяльністю природних монополій на основі ефективного антимонopolного законодавства, стимулювання розвитку конкурентного середовища, конкуренції — без державного впливу не обійтись, оскільки ринкові механізми не повною мірою виконують свої функції. Проблему державного регулювання розвитку аграрного сектора, без перебільшення, можна віднести до пріоритетних в економічній діяльності держави. Нестабільний стан аграрного сектора вимагає переосмислення ролі держави у цій сфері та пошуку шляхів виходу із ситуації, що склалася. Аграрне виробництво в Україні вкрай потребує всебічної модернізації. Потрібна розробка нового підходу державного регулювання аграрного сектора, що надав би можливість успішно вирішувати поставлені перед ним завдання забезпечення стабільного його розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка моделі державного регулювання аграрного сектора. Таким чином у роботі ставиться завдання довести сучасну концепцію державного регулювання аграрного сектора економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сам факт, що ринок може нормально функціонувати в рамках законів, що регулюють підприємницьку діяльність, означає об'єктивну основу державного регулювання в рамках будь-якої моделі ринкової економіки (американської, німецької, японської, аргентинської й т.д.). Крім того, у ринкові відносини вступають суб'єкти бізнесу різних форм власності й господарювання, великі й дрібні виробники й покупці, імпортери й експортери, товаровиробники різних галузей, що мають специфічні особливості (тривалість виробничого циклу, швидкість обороту капіталу, сезонність виробництва й т.д.). Держава встановлює єдині "правила гри" у бізнесі для всіх господарюючих суб'єктів. В.М. Гриньова та М.М. Новикова вважають, що "підтримка держави повинна полягати не в гарантіях і привілеях для вибраних, а в створенні оптимальних правових і економічних умов для всіх господарюючих суб'єктів без яких-небудь виключень" [1].

У процесі нагромадження капіталу об'єктивно відбувається його концентрація, а через злиття, поглинання фірм — його централізація. Але ефективна концентрація не відтворює сама

себе, цьому протидіють великі монополістичні об'єднання. Так підривається основна сила, що рухається, ринкового господарства — конкуренція. Держава змушена вводити антимонopolні обмеження в інтересах боротьби зі зловживаннями економічною владою. О. Могильний відзначає, що "механізм конкуренції функціонує не настільки надійно, щоб виключити випадки неспроможності ринку..." [4, с. 65]. Тому важливою функцією держави в сфері економіки є огороження ринку від впливу монополій.

Певна самостійність суб'єктів країни не повинна створювати будь-які перешкоди, обмеження для єдиного агропродовольчого ринку. Територіальний поділ праці, розміщення виробничих сил по регіонах склалися протягом тривалого часу під впливом різних, у тому числі економічних, національно-історичних, демографічних, стратегічних та інших факторів. Принципи ринкового господарювання в умовах єдиного економічного простору будуть вносити корективи в міжрегіональні зв'язки, формування підкомплексів національної економіки на основі вільного перетікання капіталу й робочої сили в інтересах досягнення максимальної економічної й соціальної ефективності виробництва.

Усунення "збоїв" у функціонуванні ринкових механізмів регулювання виробництва й агропродовольчого ринку для досягнення економічної стабільності й економічної рівноваги. Механізм функціонування ринкового господарства допускає істотні відхилення від економічної рівноваги, які автоматично не самоусуваються, а якщо й самоусуваються, то з величезними втратами для господарюючих суб'єктів і суспільства або для цього потрібно тривалий час. Необхідна державна стабілізаційна політика для усунення негативного впливу коливань економічного циклу або спаду виробництва на доходи населення й товаровиробників. І. Михасюк вважає, що держава "повинна стати посередником, який регулює ринок, що корегує можливі кон'юнктурні спади й підйоми економіки" [3].

Необхідність здійснення протекціонізму стосовно вітчизняних аграрних товаровиробників для досягнення продовольчої безпеки країни, гарантованого продовольчого забезпечення населення в різних ситуаціях. На світовому продовольчому ринку домінує невелика група країн з високорозвиненим аграрним сектором, які мають найкращі економічні й природні умови.

Ринковий механізм не зачіпає проблем села, і він не може бути використаний для їх рішення. Соціальна політика не має ринкових принципів здійснення, але вона безпосередньо впливає на функціонування ринкової економіки. На нашу думку, область, де загальноприйнята мораль вступає в найгостріший конфлікт із ринковими принципами — це ринок праці.

У вільному суспільстві люди діють по-різному, мають різні здібності, професіоналізм, мають неоднакові результати своєї діяльності. Тому, соціальна рівність не досяжна. Це створює відому соціальну напруженість, що зм'якшується введенням державою соціального врівноважування як компромісу різних інтересів. Отже, саморегулювання не дозволяє конструктивно вирішувати проблеми безробіття, бідності, вирівнювання доходів населення, нерівномірності соціального розвитку сільських територій, встановлення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, гарантованої системи пенсійного й соціального забезпечення. Соціальна стабільність і забезпеченість, соціальний захист дітей, пенсіонерів, хворих не можуть бути включені в систему ринкових відносин.

Ця проблема в багатьох розвинених країнах вирішується на основі концепції соціально орієнтованої ринкової економіки, що виступає об'єднуючою платформою для різних політичних сил, ідеологій і конфесій. У теорії соціального ринкового господарства ідея врівноважування, компенсацій є центральною в трьох областях: в області доступності капіталу для середніх і малих підприємств; при компенсації неспроможності ринку в області екології й охорони навколишнього середовища; при реалізації соціальної політики, що компенсує ризики індустріального виробництва й страхує від непередбачених обставин.

Необхідність державного регулювання аграрного сектора економіки визначається специфікою самого аграрного сектора й агропродовольчого ринку:

— в аграрному секторі повільніше відбувається оборот капіталу;

— монопольному аграрному ринку протистоять олігопольні структури першої сфери АПК (сільськогосподарське машинобудування, виробництво добрив і хімічних засобів, промислове кормовиробництво), які встановлюють так звані адміністративні, або преїскурантні ціни. У зв'язку з цим особливо актуальною є проблема цінового паритету;

— високий ступінь підприємницького ризику, пов'язаного з погодними умовами, фітосанітарною обстановкою, значними коливаннями кон'юнктури агропродовольчого ринку;

— неможливо швидко реагувати на зміну попиту на продовольство через велику тривалість часу виробництва, необхідності значних інвестицій на реконструкцію виробництва;

— інтенсивне використання і якісне погіршення земельних ресурсів викликає необхідність здійснення державних великомасштабних заходів для корінного поліпшення земель, підвищення їхньої родючості, що вимагає значних інвестицій;

— підтримка розвитку аграрного сектора й сільських територій у регіонах з гіршими природними й економічними умовами, соціального контролю над сільськими територіями.

Аграрний сектор за своєю природою зумовлений біологічним характером, є відносно консервативною галуззю і не може негайно перебудувати структуру і технологію виробництва. Існує значний розрив у часі, наприклад, між істотним зростанням попиту або цін і адекватною реакцією аграрного сектора. Так, у скотарстві для пристосування до нового, більш високого рівня цін або попиту, потрібно 5—7 років, у рільництві — 2—3 роки. Таким чином, тривалість виробничого циклу в більшості сільськогосподарських галузей означає, що незалежно від ринкової ситуації обсяг пропозицій не може бути скорочений або збільшений за короткий період часу.

Попит на продовольчу продукцію є малоеластичний. Попит визначається не тільки такими економічними факторами, як рівень доходів споживача і ціни на продовольство, але і фізіологічними потребами, які мають жорсткі межі. При зростанні роздрібних цін населення знижує потреби на високоякісні продукти харчування (наприклад, кращі види м'яса і риби), фрукти, ранні овочі, марочні вина і т. д., а також на товари тривалого користування, соціальні послуги. Однак попит на переважну більшість продовольчих товарів мало залежить від рівня доходів споживачів і цін. Теорія продовольчого ринку з двома малоеластичними компонентами — попитом та пропозицією на продовольство — і вкрай еластичними цінами стала загальноновизнаною.

Аграрний сектор є одночасно і галуззю виробництва, і сферою життєдіяльності людей.

Рис. 1. Модель державного регулювання аграрного сектора

Ліквідація сільськогосподарського виробництва означає зміну місця проживання або навіть способу життя. Обмежена конкурентоспроможність сільських жителів на ринку праці змушує селян і громадськість активно відстоювати програми державної підтримки аграрного сектора.

Неспроможність дії ринкових сил відносно аграрного виробництва проявляється в тому, що не враховується необхідність формування аграрним сектором суспільних благ. Незважаючи на те, що серед деяких економістів поширена думка протє, що аграрний сектор немає будь-яких особливостей, які б виділяли цю галузь від інших, далеко не всі галузі економіки можуть зрівнятися із ним щодо його внеску в розвиток сільських територій, стан довкілля та продовольчу безпеку [2, с. 80].

У ринковий обіг надходить тільки частина результатів діяльності аграрних підприємств, яка отримує ринкові оцінки. Ринок як інститут, що пов'язує виробників і споживачів продукції, є однією із необхідних умов сільськогосподарської діяльності. Проте послуги товаровиробників щодо відтворення соціально-демографічного і трудового потенціалу суспільства і відновлення екологічного балансу природних систем (наприклад, збереження ландшафту сільської місцевості) через свою споживчу специфіку, як правило, не стає пред-

метом ринкових угод. Тому у селян існують обмежені можливості через інститут ринку компенсувати витрати на виконання цих функцій, тим більше отримати від цих видів діяльності прибуток. Оскільки не всі результати сільськогосподарської діяльності отримують ринкові оцінки, можна зробити висновки, що ринкові закони діють в аграрній економіці з відповідними обмеженнями, і перш за все, в соціальній та екологічній сфері [7, с. 66—67].

Суттєвим чинником необхідності державного втручання є зміна самого характеру аграрного сектора і сільського життя. Їх відносна ізольованість від суспільства та єдиної господарської діяльності зникла. Це визначає необхідність формування для села розвинутої інфраструктури. Проте просторове розташування та відносно низька рентабельність самого аграрного сектора не дає можливості формувати, розвивати і підтримувати таку інфраструктуру за рахунок одних тільки сільських районів. Тому виникає необхідність вкладення капіталу ззовні для формування такої інфраструктури. Мова насамперед йде про інфраструктуру як фізичного, так і інтелектуального характеру. До першої відносяться дороги, електрифікація і телефонізація, комунальні служби, матеріальні вкладення в систему освіти. До другої — сільськогосподарська наука та осві-

та, поширення знань, заходи загальнокультурного характеру, система охорони здоров'я на селі [6, с. 32].

Ринковий механізм не може розглядатися як повністю ідеальна форма. Тому, на нашу думку, модель державного регулювання аграрного сектора можна представити у вигляді наступної схеми (рис. 1). Відповідно до цієї моделі держава застосовує широкий арсенал засобів адміністративного та правового, прямого і непрямого економічного впливу на учасників ринкових відносин.

Як відмічає Чорна Н.П., структурні перетворення в аграрному секторі на сучасному етапі розвитку пов'язані з реалізацією двох паралельних процесів:

1) модернізація аграрного сектора, спрямована на поліпшення аграрної та суспільно-професійної структури, а також зростання конкурентоспроможності продукції;

2) всебічний розвиток села на основі ефективно діючої технічної та соціальної інфраструктури.

Іншими словами, аграрне виробництво в Україні вкрай потребує всебічної модернізації — фінансової, організаційно-виробничої, техніко-технологічної, кадрової тощо [8].

Модернізація аграрного сектора України вимагає вирішення трьох взаємопов'язаних завдань. По-перше, необхідно створити повноцінний ринок сільськогосподарської землі.

По-друге, необхідно радикально реформувати державну політику підтримки аграрного сектора. Така політика має бути стабільною, передбачуваною та узгодженою, особливо в частині оподаткування, митних процедур (розмитнення), застосування адміністративних обмежень (наприклад, експорту зернових), здійснення державних інтервенцій на ринках сільськогосподарської продукції тощо. По-третє, ефективний розвиток аграрного сектора неможливий без модернізації системи відповідних наукових досліджень та освіти, які б відповідали сучасним ринковим умовам функціонування аграрного сектора. Для цього необхідно збільшити питому вагу державних витрат на розвиток сільськогосподарських досліджень та освіти, надання дорадчих та консультативних послуг, причому в перспективі надання таких послуг має фінансуватись у тому числі й приватним бізнесом, тоді як держава забезпечуватиме лише часткове покриття відповідних витрат [5].

ВИСНОВКИ

Таким чином, сучасна концепція державного регулювання аграрного сектора економіки повинна, перш за все, виходити з того, що в демократичному суспільстві первісним джерелом влади виступає народ, який делегує свої повноваження органам законодавчої, виконавчої та судової влади. На нашу думку, при обґрунтуванні концепції державного регулювання аграрної сфери необхідно брати до уваги суспільні цінності. Можна перелічити безліч можливих суспільних цінностей, але до таких, що мають безпосереднє значення для оцінки розвитку аграрного сектора, слід віднести: економічну ефективність, соціальну стабільність, справедливість розподілу ресурсів і прибутків.

Література:

1. Гринькова В.М. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / В.М. Гриньова, М.М. Новикова. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2004. — 756 с.
2. Зинченко А.П. Аграрная политика: [учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по агр. спец.] / [А.П. Зинченко, В.И. Назаренко, В.В. Шайкин и др.]; под ред. А.П. Зинченко. — М.: Колос, 2004. — 304 с.
3. Михасюк І. Державне регулювання економіки: [підруч.] / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога; за ред. д-ра. екон. наук, проф., акад. АН вищої школи України І.Р. Михасюка; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. — [вид. 2-ге, виправлене і доповнене.] — К.: Атіка, Ельга Н, 2000. — 592 с.
4. Могильний О. Критерії ефективності державного регулювання аграрного сектора економік / О. Могильний // Економіка України. — 2003. — № 2. — С. 65—70.
5. Модернізація України визначення пріоритетів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.parlament.org.ua>
6. Назаренко В.И. Формы и направления государственной поддержки сельского хозяйства на Западе / В.И. Назаренко // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2010. — № 3. — С. 10—17.
7. Петриков А.В. Специфика сельского хозяйства и современная аграрная реформа в России / А.В. Петриков. — М.: Энциклопедия российских деревень, 1995. — 146 с.
8. Чорна Н.П. Модернізація і реконструкція сільського господарства та села / Н.П. Чорна // Інноваційна економіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 09.07.2013 р.